

intelligat etiam reflexe, cognitionem esse veram. Vera enim scientia non est, « nisi quis sciat se scire; nam scientia debet esse perfectum intellectuale lumen, quod seipsum manifestat » (Suarez Metaphys. disp. I. sect. 4.) (1). Potest tamen cognitio reflexa veritatis perfici et reddi distinctior analysi argumentorum.

Ad theologiam autem sub formali eius ratione sine dubio pertinebit iudicium de valore demonstrationis rationalis et de vi rationis humanae ad Deum existentem ex creaturis insito sibi lumine cognoscendum, si in verbo Dei revelato, quod theologiae est proprium obiectivum cognitionis principium, explicite haec rationis virtus affirmetur aut negetur; vel certe in revelatione contineantur principia, ex quibus quid affirmandum, quid negandum sit, legitimate deducatur. Atqui tum in verbo Dei scripto tum in universali ac constanti eiusdem verbi revelati interpretatione quam catholici Ecclesiae doctores tradiderunt, multa sunt, quae ostendunt Deum auctorem rationalis luminis etiam supernaturali revelatione nos docuisse de virtute congenita et de modo per hanc virtutem naturalem cognoscendi eum, cuius cognitio est finis ultimus rationis, necessarius ac naturalis. Quamvis enim verum esset, quod theologi nonnulli recentiores animadvertiscant, in Scripturis et revelatione supernaturali generatim non tam argumentis persuaderi veri Dei existentiam quam plenissimam eius iam supponi persuasionem, haec tamen ipsa suppositio imprimis ostenderet, cognitionem et persuasionem Dei existentis aliquam esse et supponi antecedentem ac independentem a supernaturali revelatione. Praeterea revelatio eadem, potissimum ubi ignorantem reprehendit vel negationem veri Dei, tum theoretice modum indicat, quo homines natura duce ad Deum cognoscendum pervenire potuissent et debuissent; tum *practice* et exercite demonstrationes rationales existentiae Dei ductas ex facto existentiae huius universi tamquam legitimas et sufficientissimas Scriptura ipsa non uno in loco exhibit, quas Ecclesiae Patres doctoresque, sensum Scripturarum

(1) « Per lucem mentis intelligo vera esse, quae dicta sunt, et haec me intelligere per hanc rursus intelligo » S. Aug. de vera relig. n. 97.

et ex eo derivatum intellectum catholicum diligentius excollentes, plenis deinceps disputationibus vindicarunt. Haec nunc obiter indicata in sequentibus fient luculentiora; sufficiunt tamen, ut concludamus, sine dubio suppeteret principia theologica, ex quibus sin minus de singulis argumentis philosophicis, certe de valore demonstrationis rationalis universim, ac de viribus humanae rationi insitis ad cognoscendam ex creaturis existentiam Dei creatoris iudicium ferri possit. Pertinet ergo ad theologiam sub formali ratione spectatam, licet non ad eam solam, examen et επικρίσις cognitionis rationalis cognitionisque modi, quando quaeritur, an aliqua sit et quae sit legitima rationalis demonstratio existentiae Dei.

THESS. II.

Scripturae declarant Dei manifestationem per opera creationis pro ratione humana.

« Revelatio supernaturalis in sacris Scripturis consignata perspicue docet, spectabili hoc universo secundum eius ordinem *physicum* et *historicum* contineri Dei manifestationem naturalem congenito humanae rationis lumini aptatam, ut hominibus ratione iam utentibus et facultas sit et, si alia desint praesidia, officium ex ea cognoscendi verum Deum, personalem, ab hoc universo distinctum, a creatura rationali supremo cultu honorandum. »

Inter Scripturarum testimonia non pauca quae ad thesim probandam adhiberi possunt, fere sola sufficient nobis praecipua illa atque solemnia Rom. I. 18. sqq.; Sap. XIII. 1-9 (1);

Rom. I.

(1) « Revelatur enim ira Dei de coelo super omnem impietatem et iniquitatem hominum eorum, qui in quibus non subest veritatem Dei in iniustitia detinunt. 18.

Sap. XIII.

« Vani autem sunt omnes homines (μάτατοι μη γραπταί παντες ἀνθρώπων), in quibus non subest scientia Dei; et de his quae videntur bona, non potuerunt intelligere eum qui est (τον ὄντα), neque operibus attinentes agnoverunt, quis esset artifex; sed ant ignem... aut solem et lunam, rectores orbis terrarum deos putaverunt. 1. 2.

Dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt. Et mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis et volucrum et quadrupedum et serpentum, et non probaverunt οὐκέποντα Deum habere in notitia] 23. 28.

additis quae leguntur Act. XIV. 16. 17; XVII. 26. 28. Primum considerabimus manifestationem et cognitionem Dei ex creaturis, ut universim locis citatis describitur; tum spectabimus duplēm ordinem *physicum* et *historicum* in creaturis manifestantibus ibidem exhibitum.

I. Quoad cognoscibilitatem Dei ex praecognitis creaturis haec est diserta doctrina Scripturarum in allatis testimoniis:

1° *Deus est obiectum naturalis cognitionis pro mente humana.* Dicitur enim Deus suis in attributis, quibus ab hoc universo tamquam supremus auctor et Dominus ab opere suo distinguitur, cognoscibilis hominibus et facile cognoscibilis, quin subtiliori et humano ingenio inaccessa opus sit inquisitione, et cognoscibilis facultate naturali eādem, qua homines de naturae aspectabilis proprietatibus iudicant. Est igitur Deus obiectum cognitionis, et humanae rationi insunt vires proportionatae pertingendi ad hanc cognitionem. « Quod notum est Dei (*το γνωστον cognoscibile*), manifestum est in illis. » Hoc notum Dei continuo explicatur per

Quia quod notum est Dei, manifestum est in illis; Deus enim manifestavit. 19.

Invisibilia enim ipsius a creature mundi per ea quae facta sunt, intellecta conspiciuntur (*τα γαρ αδητα αυτου ἀπο κτισεως κοσμου τοις ποιημασι: νοοουματα καθοριζται*), semipiterna quoque eius virtus et divinitas;

ita ut sint inexcusabiles. Quia cum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt aut gratias egerunt; sed evanuerunt in cogitationibus suis (*ἐμπταιωθησαν ἐν τοις διαλογισμοις αὐτων = μηταιοι φυσει*), et obscuratum est insipiens cor eorum. 20. 21.

Quorum si specie delectati, deos putaverunt; sciant, quanto his dominator eorum speciosior est, speciei enim generator (*τον καλλους γενετικης*) haec omnia constituit.

Aut si virtutem et opera eorum (*δύναμιν και ἐνεργειαν*) mirati sunt, intelligent ab illis, quoniam qui haec fecit, fortior est illis. A magnitudine enim speciei et creaturae cognoscibiliter poterit creator horum videri (*ει γαρ μεγεθους καλλονης κτισματων ἀναλογως ο γενεσιουργος αυτων θεωρειται*). 3. 4. 5.

Iterum autem nec his debet ignosci. Si enim tantum potuerunt scire, ut possent aestimare saeculum (*στοχασται τον αιωνα, περιστατησαν εν τοις διαλογισμοις αυτων*), pervestigare mundum visibilem), quomodo huius dominum non facilius invenerunt? 8. 9.

ea, quae dicuntur « invisibilia ipsius, » scilicet invisibilia in seipsis, quae tamen per aliud sunt intelligibilia; nam « intellecta conspiciuntur ». Sunt porro haec intellectu et ratione conspecta attributa, quibus Deus intelligitur esse supremum numen, « semper eternam eius virtus et divinitas » Rom. I. 19. 20.

Huic Apostoli doctrinae parallela est sententia libri Sapientiae. « Vani autem sunt omnes homines, in quibus non subest scientia Dei; » vel ut est in textu graeco: « vani enim sunt omnes homines *naturā*, quibus adest ignoratio Dei; » « et (qui) non potuerunt intelligere eum qui est » (*τον ὄντα*); « cognoscibiliter enim poterit creator videri » (*ἀναλογως ο γενεσιουργος θεωρειται*); « si tantum potuerunt scire, ut possent aestimare saeculum, quomodo huius dominum non facilius (gr. citius, potius *ταχιον*) invenerunt? » Sap. XIII. 1. 5. 9.

2° *Distincte in iisdem Scripturae locis describitur modus manifestationis Dei, et rationalis cognitionis, quae ei respondet.* Obiectum cognitionis actu cognosci non potest, nisi quatenus menti humanae sese manifestat, cum haec manifestatio nihil sit aliud quam cognoscibilitas in actu secundo quoad cognoscentem. Potest vero obiectum manifestum fieri vel immediate per se ipsum, vel mediate per obiectum aliud praecognitum, quod dici poterit obiectivum medium cognitionis (1). Iam vero docent Scripturae luculentissime, Deum humanae rationi sese manifestare; sed manifestare se per creaturas ita, ut ex cognitis aspectabilis universi perfectionibus imperfectione limitatis perveniat ad cognitionem Dei, non quidem quod in creaturis Deus in se suaque substantia videatur, sed quod ex cognito effectu effectusque perfectione ratio intelligat Dei supremae causae et existentiam et quadamtenus perfectionem. « Quod notum est Dei, inquit Paulus, manifestum est in illis, » obiective cognoscibile est etiam subjective cognitum; « Deus enim illis manifestavit, » redditique se cognoscibilem in actu secundo. Tum subdit rationem et modum huius cognoscibili-

(1) Vide S. Th. Quodlibet VII. q. 1. a. 1. (ed. de Rubeis T. XVII.) Cf. Append. ad nostrum Tract. de Trad. et Script.

litatis et manifestationis: « invisibilia enim ipsius a creatura mundi per ea quae facta sunt, intellecta conspi- ciuntur. »

Mirabili consilio Apostolus coniungit subiectum et praedicatum, quae si simpliciter accipientur, contradictoria existimari possent: invisibilia sunt visibilia, imo et visa atque perspecta τα ἀστρα καθορᾶται; unum ergo vel alterum indiget declaracione, quo sensu accipiendum sit. Verbum idem ὁρᾶ accipi aequivoce, ut in subiecto de sensili, in praedicato de intellectuali visione sermo sit, non est probabile. Sicut visibilitas Dei non potest esse nisi intellectualis, ita et praedicatum invisibilitatis in Scripturis accipi debet non solum pro oculis corporeis, sed pro oculis mentis (e. g. 1. Tim. I. 17; Io. I. 18; VI. 46.), nisi quando ex contextu aliud demonstraretur. Illa enim prior invisibilitas pro sensibus nimis per se obvia est; neque hac significatione opponeretur, ut in Scripturis fit, invisibilitas pro vita praesenti visibilitati pro futura (cf. 1. Cor. XIII. 12.); hoc enim sensu Deus non est nunc invisibilis et in altera vita visibilis, sed invisibilis absolute pro quovis statu. Itaque etiam in loco de quo agimus, « invisibilia Dei » non sunt solum invisibilia oculis corporeis, sed invisibilia etiam intellectui humano; dicuntur tamen videri ratione humana, adeo ut opponatur negatio visibilitatis immediatae et affirmatio visibilitatis mediae. Additur enim ab Apostolo explicatio modi, quo Deus videtur, videlicet non intelligibilis humanae infirmitati ex se suaque substantia, ex intellectis effectibus ac operibus ipse intelligitur (1) eiusque sempiterna virtus et divinitas. Unde homines omnes detinentes veritatem Dei in iniustitia, sunt inexcusabiles et merito ira Dei de coelo super eos revelatur ac sese manifestat Rom. I. 18-20.

Disputatio libri Sapientiae eo differt a Paulina, quod

(1) Cyrillus Alex. in Is. I. III. T. II. p. 887: « Naturā invisibilis est quidem Deus; Deum enim nemo vidit umquam, sicut scriptum est. Cernitur tamen mentis oculis ex mirabilibus et ineffabilibus operibus suis; invisibilia enim eius, inquit Apostolus, a creatura mundi » etc. Cf. Athanas. or. cont. gent. n. 35; Pseudo-Ambros. in Rom. I. 20.

illic non solum generatim docetur, posse et debere fieri conclusionem ab existentia huius universi ad existentiam Dei; sed etiam praecipua argumentationis elementa proponuntur. Propositio probanda haec est: « vani sunt omnes homines natura (naturali sua facultate abutuntur), quibus adest ignoratio Dei. » Probatio inde petitur, quod huius universi immediate cogniti eae sunt proprietates, ut humana ratio ex illo concludere possit ac debeat existentiam Dei eiusque perfectiones eminentes. Terminus, a quo ratio progreditur, sunt « quae videntur bona, » « opera quibus attendit, » « horum species et virtus » τα δρωμενα ἀγαθα, τα ἐργα, τουτων η καλλονη, η δυναμις και ενεργεια; terminus, ad quem per analysin ratio pervenit, nisi propriam naturam pervertat, ita subnectitur: bonis quae videntur, respondet intelligere eum qui est (τον οντα); attentioni ad opera respondet agnoscere artificem; delectationi in eorum specie seu pulchritudine respondet scientia, quanto his dominator eorum speciosior est; admirationi virtutis et efficaciae eorum respondet intelligentia ex illis hausta, quoniam qui haec fecit, fortior est illis. Concludit sacer scriptor propositione generali, qua nexus logicus inter universum hoc aspectabile et Deum creatorem declaratur: « a magnitudine enim speciei et creaturae cognoscibiliter (ἐναλογως i. e. concludendo, seu ut habet s. Hilarius, consequenter) poterit creator horum videri » (θεωρειται) (1). Ex his postremo infert similiter ac Paulus,

(1) In texto graeco ἐκ γαρ μεγίθους και καλλονης κτισμάτων ἀναλογως ὁ γνωστουργος αὐτῶν θεωρειται. Ita etiam legerunt PP. Athanas. or. cont. gent. n. 44; or. II. c. Arian. n. 34; Nyssenus c. Eunom. I. XII. T. II. p. 331; Cyril. Hier. catech. IX. nn. 2. 16; Chrysost. in Gen. hom. IV. n. 5; ad populum Antioch. hom. IX. n. 2; de diabolo tent. hom. II. n. 3; Proclus Const. de Incarn. or. II. n. 7; Zachar. Mitil. de mundi opifice. in Gallandi Bibl. T. XI. p. 272; Io. Philopon. de mundi creat. c. 7. Paulo aliter habet ed. Complutensis: ἐκ γαρ μεγίθους και καλλονης και κτισμάτων. Hilar. de Trin. I. I. p. 770. legit: « De magnitudine enim operum et pulchritudine creaturarum consequenter generationum conditor conspicitur. » (Fere eodem modo Hieron. in Gal. III. T. VII. p. 419.) Greg. M. Moral. I. XXVI. c. 8: « Per magnitudinem enim creaturae et speciem potest intelligibiliter creator videri. » Io Damasc. dialect. c. 1; de duabus volunt. n. 3. citat: ἐκ γαρ καλλονης κτισμάτων ἀναλογως κ. λ.

Quod in vulgata dicitur: creator poterit videri, in textu graeco ex-